

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.19>**С. І. Бугера***orcid.org/0000-0002-3414-0058**доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник**Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю при Раді Національної безпеки і оборони України***ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗКРАДАННЮ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ**

Постановка проблеми. У деяких регіонах України спостерігається збільшення кількості випадків незаконного використання природних ресурсів. Перешкоджання дії детермінантів злочинних проявів у сфері довкілля потребує вжиття системи різноманітних державних та громадських, регулюючих та охоронних, економічних та організаційних, правових та технічних заходів [1]. Особливо небезпечною тенденцією є підвищення рівня вчинення кримінальних правопорушень у сфері природних ресурсів організованими злочинними угрупованнями, що в поєднанні з іншими негативними факторами становить загрозу національній безпеці країни та суттєво ускладнює функціонування економіки.

Аналіз наукових досліджень. Дослідженню питань запобігання та протидії організованій злочинності присвячено значна кількість наукових публікацій. Зокрема, необхідно виділити праці О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужи, А. П. Закалюка, О. Г. Колба, М. Г. Колодяжного, О. М. Литвинова та ін. При цьому, зважаючи на положення Стратегії боротьби з організованою злочинністю [2] щодо необхідності організації системної боротьби з організованою злочинністю як пріоритетного завдання державної політики, необхідним є вдосконалення наукового забезпечення цього процесу. Зокрема, важливим є подальше проведення наукових досліджень щодо протидії розкраданню природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями.

Метою статті є дослідження проблем протидії розкраданню природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями та формування відповідних практичних рекомендацій з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Звіту національної поліції України про результати роботи у 2023 році поліцією в умовах

воєнного стану продовжується робота, спрямована на протидію організованій злочинності в усіх її проявах. Так, забезпечено збільшення масиву кримінальних проваджень, направлених до суду (+16%), стосовно 419 організованих злочинних груп, у тому числі щодо 42 груп з міжрегіональними зв'язками, 26 – з корупційними зв'язками та 13 – сформованих на етнічній основі. Задokumentовано 68 (у 2021 – 62) злочинних організацій та припинено злочинну діяльність 4 бандугруповань. Викрито 1752 учасників організованих груп і злочинних угруповань, задokumentовано в 1,5 рази більше скоєних ними злочинів (4,6 тис.). Уживається заходів щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки держави. Зареєстровано 2,7 тис. кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Викрито 10,4 тис. службових злочинів, з яких 3 тис. – факти отримання неправомірної вигоди [3]. При цьому розкрадання та нецільове використання природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями призводить до негативних наслідків не тільки економічного характеру, але й внаслідок незаконних дій створюється небезпека для довкілля [4].

Необхідно зазначити, що природні ресурси – це сукупність об'єктів і систем живої та неживої природи, компонентів природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини та суспільства. Природні ресурси класифікують за різними критеріями: приналежністю до тих чи інших компонентів природи (мінеральні, кліматичні, лісові, водні тощо); можливістю відтворення в процесі використання – на вичерпні (відновні та невідновні) і невичерпні. До природних ресурсів належать сонячна енергія, атмосфера, гідросфера, наземна рослинність, ґрунти, тваринний світ, ландшафти, корисні копалини.

Основний напрям освоєння природних ресурсів – їх комплексне використання [5].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6] природні ресурси України є власністю Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України, цим та іншими законами України. Відповідно до ст. 39 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» до природних ресурсів загальнодержавного значення належать: а) внутрішні морські води та територіальне море; б) природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; в) атмосферне повітря; г) підземні води; д) поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області; е) лісові ресурси державного значення; є) природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; ж) дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія Закону України «Про тваринний світ» і які перебувають у державній власності, а також об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті в комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення; з) корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

При цьому наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 вересня 2022 року № 366 затверджено «Методику визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами». Методика визначає порядок розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами. В методиці вказується, що самовільне користування надрами, це видобування корисних копалин або користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, за відсутності діючої дозвільної документації, або з перевищенням встановлених лімітів видобування [7].

Необхідно зазначити, що розкрадання та нецільове використання природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями вчиняється з метою досягнення максимального злочинного доходу. При цьому основними рисами, що властиві діяльності організованих злочинних угруповань, є: високий рівень організації злочинної діяльності; її корисливо-насилено-спрямованість; наявність корупційної складової;

використання складних злочинних схем; масштабність розкрадання та нецільового використання природних ресурсів та ін.

Розкрадання та нецільове використання природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями вчиняється переважно у сферах видобутку: нафти, газового конденсату, кам'яного вугілля, піску, піщано-гравійної суміші, бурштину, лісових ресурсів, водних ресурсів та ін. Найбільш типовими елементами схем розкрадання та нецільового використання природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями є такі:

– нафти та газового конденсату: видобування нафти та газового конденсату здійснюється зі свердловин державного фонду підприємцями без передбачених законом дозволів та без сплати відповідних зборів; викрадення нафти здійснюється з магістрального нафтопроводу шляхом незаконної врізки; до організованого злочинного угруповання може входити посадовець охоронного підрозділу підприємства, який відповідно до своїх службових обов'язків знає маршрути та час обходу охоронним патрулем магістралі;

– кам'яного вугілля: видобування кам'яного вугілля на шахтах державного підприємства здійснюється після закінчення дії спеціальних дозволів на видобування; також видобування кам'яного вугілля може здійснюватись через вентиляційний стовбур шахти вугледобувного підприємства, при цьому до проведення робіт залучаються наймані працівники, яким обіцяють винагороду після реалізації корисних копалин;

– піску, піщано-гравійної суміші, граніту, бурштину: видобування піску здійснюється на землях сільськогосподарського призначення без спеціального дозволу на користування надрами, акту про надання гірничого відводу та технічного проекту на розробку родовищ; пісок видобувається без жодних дозвільних документів з водойм або кар'єрів з використанням земснарядів та екскаваторів; піщано-гравійна суміш видобувається під виглядом розчистки та регулювання русел гірських рік; видобуток граніту здійснюється підприємствами, які після закінчення дії відповідних державних ліцензій безконтрольно продовжують роботи з видобутку на територіях раніше діючих кар'єрів; видобування бурштину здійснюється шляхом облаштування копальні бурштину на території лісгосподарства за допомогою гідророзмиву ґрунту із задіянням водяних pomp, водозабірних шлангів та допоміжного інвентарю;

– лісодеревини: рубка лісу здійснюється на територіях, що мають статус заповідника; також рубка лісу може здійснюватись в пожежозахисних лісосмугах або на територіях лісгоспів без офіційних підстав щодо проведення відповідних

робіт шляхом проведення незаконних санітарних та суцільних рубок;

– рибних ресурсів: вилов риби здійснюється за допомогою заборонених знарядь лову місцевими жителями у водоймах регіону; вилов риби здійснюється в межах заповідних територій в промислових масштабах під «прикриттям» осіб, що мають функції державного контролю; збут рибопродукції продукції може здійснюватися як на стихійних ринках так і через мережу магазинів на підставі підроблених документів;

– водних ресурсів: питна вода видобувається з родовища з отриманням відповідного дозволу з порушенням добової норми відпуску води, зокрема, в документації на відпуск води вказується об'єм води, що в декілька разів менший від реального об'єму, який незаконно реалізується без відповідних документів; питна вода видобувається з підземних свердловин на територіях державних закладів без отримання спеціального дозволу з подальшою нелегальною реалізацією у промислових масштабах; видобування мінеральних вод здійснюється після закінчення або зупинення дії спеціального дозволу на територіях лікувально-профілактичних закладів – санаторіїв, оздоровниць;

– ґрунтового покриву: знімання поверхневого шару ґрунту здійснюється без отримання спеціального дозволу на землях державної власності, зокрема на землях дослідних господарств, з використанням спецтехніки – екскаваторів та вантажівок; знімання поверхневого шару ґрунту здійснюється без отримання спеціального дозволу на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, що знаходяться у віданні суб'єктів господарювання; збут ґрунту (чорнозему) відбувається шляхом підшукування зацікавлених осіб через мережу Інтернет або в інший спосіб.

При цьому організована злочинність, незважаючи на свої масштаби, наявні матеріальні ресурси, оснащеність та «мережування», має також слабкі та уразливі місця, що притаманні будь-яким іншим соціальним системам. До них можна віднести недостатню компетентність кадрів, складність управління, слабкість координації і взаємодії тощо. Злочинні утворення зазнають труднощів у середньостроковому і довгостроковому плануванні, у групах чисельністю понад 5–7 осіб, є вірогідність появи кількох лідерів, що конкурують між собою. Для великих груп є висока вірогідність наявності внутрішнього підпілля. Розглядаючи організовані злочинні спільноти як соціальні системи цілком ймовірно припустити, що внутрішні умови в яких вони перебувають характеризується високим рівнем конкуренції між групами, співробітництво переважно носить тимчасовий, мінливий та хиткий характер.

Перебування в складі організованого злочинного угруповання обмежує особисті можливості її учасників на будь-якому рівні діяльності таких організацій. Висока вірогідність того, що з часом, перебування в таких організаціях може викликати особистий конфлікт між власними цілями й способами їх досягнення її учасників та цілями і способами злочинної спільноти. Вказані обставини та закономірності відносин у соціальних групах можуть бути використані працівниками правоохоронних органів під час планування оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, а також прийнятті відповідних рішень [8].

Висновки. Активізація процесів розкрадання та нецільового використання природних ресурсів організованими злочинними угрупованнями в різних регіонах України потребує розроблення відповідних заходів запобігання та протидії. Відповідно до п. 4 «Запобігання організований злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах із високим ризиком її прояву» Плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю [9] одним із завдань є розроблення та вжиття заходів щодо виявлення та припинення функціонування джерел доходів, отриманих організованими злочинними угрупованнями; розроблення та вжиття заходів до забезпечення припинення діяльності організованих злочинних угруповань, які становлять загрозу для національної безпеки, та позбавлення їх можливості використовувати кошти, одержані злочинним шляхом. Тому доцільним є розроблення Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії розкраданню природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями з формуванням відповідного переліку практичних рекомендацій.

Література

1. Як подолати найбільш проблемні питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері охорони довкілля в умовах збройної агресії. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-podolaty-naybilsh-problemni-pytannya-protydii-kryminalnym-pravoporuzhennyam-u-sferi>.
2. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#n7>.
3. Звіт національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-preprod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf.
4. Мовчан А. В., Созанський Т. І. Характерні ознаки сучасної організованої злочинності за результатами опитування СОСТА. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 49–56. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5639/1/7.pdf>.

5. Природні ресурси. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D1%96_%0%B8.

6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 5 червня 1991 року № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

7. Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 вересня 2022 року № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1337-22#Text>.

8. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та закордоном: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2856/1/2022%B8%D1%8F.pdf>.

9. План заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>.

Анотація

Бугера С. І. До питання протидії розкраданню природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями. – Стаття.

У статті розглянуто питання протидії розкраданню природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями та сформовані відповідні практичні рекомендації з цього питання. Наголошено, що розкрадання та нецільове використання природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями вчиняється з метою досягнення максимального злочинного доходу. При цьому основними рисами, що властиві діяльності організованих злочинних угруповань, є: високий рівень організації злочинної діяльності; її корисливо-насилницька спрямованість; наявність корупційної складової; використання складних злочинних схем; масштабність розкрадання та нецільового використання природних ресурсів та ін. Встановлено, що розкрадання та нецільове використання природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями вчиняється переважно у сферах видобутку: нафти, газового конденсату, кам'яного вугілля, піску, піщано-гравійної суміші, бурштину, лісових ресурсів, водних ресурсів та ін. Наголошено, що активізація процесів розкрадання та нецільового використання природних ресурсів організованими злочинними угрупованнями в різних регіонах України потребує розроблення відповідних заходів запобігання та протидії. Відповідно до п. 4 «Запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах із високим ризиком її прояву» Плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю одним з завдань є розроблення та вжиття заходів щодо виявлення та припинення функціонування джерел доходів, отриманих організованими злочинними

угрупованнями; розроблення та вжиття заходів до забезпечення припинення діяльності організованих злочинних угруповань, які становлять загрозу для національної безпеки, та позбавлення їх можливості використовувати кошти, одержані злочинним шляхом. Тому доцільним є розроблення Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії розкраданню природних ресурсів України організованими злочинними угрупованнями з формуванням відповідного переліку практичних рекомендацій.

Ключові слова: розкрадання, природні ресурси, протидія, запобігання, організовані злочинні угруповання.

Summary

Bugera S. I. To the issue of combating the theft of Ukraine's natural resources by organized criminal groups. – Article.

The article examines the issue of combating the theft of Ukraine's natural resources by organized criminal groups and formulates relevant practical recommendations on this issue. The increase in the level of criminal offenses in the field of natural resources by organized criminal groups poses a threat to the country's national security. It was emphasized that the theft and misappropriation of natural resources of Ukraine by organized criminal groups is carried out with the aim of achieving the maximum criminal income. At the same time, the main features characteristic of the activity of organized criminal groups are: a high level of organization of criminal activity; its selfish and violent orientation; the presence of a corruption component; the use of complex criminal schemes, etc. It has been established that the theft and misappropriation of natural resources of Ukraine by organized criminal groups is mainly committed in the fields of extraction: oil, gas condensate, hard coal, sand, sand-gravel mixture, forest resources, etc. It was emphasized that the intensification of the processes of theft and misuse of natural resources by organized criminal groups in different regions of Ukraine requires the development of appropriate prevention and countermeasures. According to Clause 4 «Prevention of organized crime and the fight against criminal organizations in areas with a high risk of its manifestation» of the Action Plan for the Implementation of the Strategy for Combating Organized Crime, one of the tasks is to develop and take measures to identify and stop the functioning of sources of income received by organized criminals groups; development and implementation of measures to ensure the cessation of activities of organized criminal groups that pose a threat to national security, and to deprive them of the opportunity to use funds obtained through crime. Therefore, it is expedient to develop Methodological recommendations for preventing and countering the theft of Ukraine's natural resources by organized criminal groups with the formation of a list of relevant practical recommendations.

Key words: theft, natural resources, counteraction, prevention, organized criminal groups.